

Drd. Alexandra SARCINSCHI

**ELEMENTE NOI ÎN STUDIUL
SECURITĂȚII NAȚIONALE ȘI
INTERNAȚIONALE**

Editura Universității Naționale de Apărare
București – 2005

© *Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare*

- Lucrarea a fost discutată în ședința Consiliului Științific al
CSSAS

ISBN 973-663-156-7

CUPRINS

<i>Argument</i>	5
<i>Capitolul 1. Trecut și prezent în studiul securității</i>	7
1.1. <i>Curent și școli de gândire</i>	7
1.2. <i>Organizații internaționale: evoluția conceptului de securitate</i>	13
1.3. <i>Omul – subiectul securității naționale și internaționale</i>	20
<i>Capitolul 2. Propunere pentru viitor: O nouă abordare a studiilor de securitate – reprezentarea socială a securității</i>	25
2.1. <i>Reprezentările sociale – cadru teoretic</i>	26
2.2. <i>Propunere pentru un nou cadru de analiză – reprezentarea socială a securității</i>	30
<i>Concluzii</i>	39
<i>Anexă</i>	41

ARGUMENT

Este necesară reevaluarea permanentă a metodologiei de analiză a securității? Răspunsul la această întrebare poate fi dat numai dacă înțelegem în ansamblu evoluția obiectului de referință al analizei. Necesitatea reevaluării metodologiei derivă atât din „inovațiile paradigmatică” apărute de-a lungul timpului, cât și din transformarea mediului național și internațional de securitate. În acest context, exemplul clasic este cel al perioadei încheierii Războiului Rece. Astfel, înainte de acest moment, problema dimensiunii economice a securității a fost considerată adiacentă problemei centrale, aceea a securității militare. În prezent, studiile de specialitate încearcă să infirme această teorie prin abordarea naturii multifacetate a securității naționale și internaționale. Schema dinamicii sociale ce antrenează transformarea este simplă: modificarea circumstanțelor externe determină modificarea practicilor sociale, care, la rândul lor, transformă prescripțiile condiționale și, în final, prescripțiile absolute¹. Schema reflectă legătura dintre reprezentările sociale și schimbările sociale, evoluția istorică a societății. Evenimentele ating grupurile sociale și implică subiecții acestora, constituind o miză ce nu poate fi neglijată.

În consecință, securitatea nu mai poate fi analizată în termeni de alegere politică, de capabilități și intenții ale unui stat, ci vulnerabilitățile, riscurile, pericolele și amenințările la

¹ Conform lui Claude Flament (Flament, Claude, *Pratiques et représentations sociales*, în Beauvois, J.L.; Joulé, R.V.; Monteil, J.M., „Perspectives cognitives et conduites social” (vol. I), Fribourg, Delval, 1987), procesul de transformare are loc după cum practicile noi sunt în contradicție sau nu cu vechea reprezentare, însă și în funcție de maniera în care este percepută modificarea. Astfel, dacă subiectul consideră că schimbarea petrecută în mediul său este ireversibilă, atunci și procesul de transformare a reprezentării este inevitabil.

adresa securității au căpătat acum o semnificație sistemică. De exemplu, restrângerea definiției securității la conceptele de *integritate teritorială* sau de *interese naționale* determină excluderea din analiză a amenințărilor de natură socială la adresa societății interne sau internaționale. Redefinirea securității astfel încât să includă și dimensiunea economică, ca un element separat și cu importanță egală, este concomitentă cu preocuparea de a identifica și celelalte dimensiuni ale unei noi agende de securitate (politici macroeconomice, factori de natură culturală și de natură politică, mediu etc.).

Scopul prezentului studiu nu este numai de a realiza o trecere în revistă a curentelor și școlilor de gândire existente, fără de care nu putem înțelege fenomenul analizat, ci, în principal, de a propune o nouă abordare a studiului securității, în care să se țină seama, pe de o parte, de complexitatea acestui concept raportat la natura umană, și, pe de altă parte, de evoluțiile mediului de securitate național și internațional.

CAPITOLUL 1

TRECUT ȘI PREZENT ÎN STUDIUL SECURITĂȚII

1.1. Curente și școli de gândire

Studiile de securitate din anii '70, deși nu au luat amploare în acea perioadă, sunt deosebit de importante pentru a înțelege evoluția ulterioară a acestui domeniu: este prima dată când, fără a face referire la sfârșitul Războiului Rece, specialiștii în științe umane au avansat ideea că sistemul internațional va fi supus, în viitorul apropiat, unui proces amplu de transformare radicală. Specialiști – printre care Immanuel Wallerstein, John Meyer și Albert Bergesen² – au evidențiat importanța combinării analizei puterii și bunăstării cu cea a elementelor culturale și de suveranitate ale statului. De exemplu, Wallerstein afirma că, datorită dinamismului său inerent, economia capitalistă va căuta să se integreze și în blocul socialist. Această idee a deschis o nouă cale pentru cercetare, distincția anarhie internațională – guvernare mondială devenind desuetă. Chiar dacă nu toți politologii sunt de acord, sfârșitul Războiului Rece a confirmat teoria de la sfârșitul anilor '70, înlocuind temerea declanșării unui conflict nuclear între cele două mari puteri cu riscuri, pericole și amenințări concrete la adresa securității naționale și internaționale: confruntări etnice, inițierea unui proces dificil și îndelungat de tranziție economică în statele fost-comuniste, creșterea numărului imigranților și al refugiaților, degradarea accentuată a mediului, sporirea importanței apartenenței culturale și religioase în relațiile internaționale, integrarea în structurile europene și euro-atlantice a țărilor central și est-europene etc. Toate aceste tendințe au generat nevoia de a lărgi și adânci înțelesul conceptului de *securitate*. De la conceptele de *pace pozitivă*,

² Apud Katzenstein, Peter J. (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.

enunțat de Johan Galtung³, și *pace stabilă*, al lui Kenneth Boulding⁴, și de la definiția lui Walter Lippmann, publicată în 1962 în studiul “*Discord and Collaboration. Essays on International Politics*”⁵, care afirma că „O națiune este în siguranță în măsura în care nu se află în pericolul de a trebui să sacrifice valori esențiale, dacă dorește să evite războiul și, poate, atunci când este provocată, să și le mențină, obținând victoria într-un război”, definiția securității a suferit multe modificări, astfel:

- Ian Bellany scrie că „securitatea, în sine, este o relativă absență a războiului” combinată cu un nou introdus factor psihologic, reprezentat de „o relativ solidă convingere că nici un război care ar putea avea loc nu s-ar termina cu o înfrângere”⁶;

- Laurence Martin subliniază dimensiunea economică: „securitatea este asigurarea bunăstării viitoare”⁷. În anii '60, bunăstarea era considerată ca fiind rezultatul direct și neproblematic al creșterii economice, însă teoriile sociale și economice ulterioare au infirmat această ipoteză, considerând că la fel de importanți sunt și factorii culturali și psihologici;

- ilustrând explozia numărului studiilor lingvistice din anii '80-'90, Ole Waever definește securitatea „drept ceea ce se numește în teoria limbajului un act de vorbire ... afirmarea

³ Galtung, Johan, *Violence, Peace, and Peace Research*, în “Peace: Research, Education, Action. Essays in Peace Research. Volume 1”, Copenhagen: Christian Ejlers Forlag, 1975, pp. 109-134.

⁴ Boulding, Kenneth, *Stable Peace*, Austin: University of Texas Press, 1978.

⁵ Apud Buzan Barry, *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece*, Ed. Cartier, Chișinău, 2000.

⁶ Bellany, Ian, *Către o teorie a securității naționale*, 1981, apud Buzan, Barry, *op. cit.*, 2000.

⁷ Martin, Laurence, *Poate exista securitate națională într-o epocă nesigură?*, 1983, apud Buzan, Barry, *op. cit.*, 2000.

însăși constituie actul ... Pronunțând <securitate>, un reprezentant al statului deplasează cazul dinspre particular spre o zonă specifică, pretinzând un drept special de a folosi toate mijloacele necesare pentru a bloca această evoluție”⁸.

Se observă că fiecare definiție poate fi plasată într-un anumit context istoric. Problemele de securitate nu sunt fixe, ci, din contra, s-au schimbat de-a lungul timpului. De exemplu, la începutul secolului XX, politicile pronataliste erau considerate a fi cele mai bune modalități de întărire a puterii și securității naționale. În perioada interbelică, teoria eugeniei sociale a marcat o tranziție parțială de la numărul populației la calitatea acesteia, tot ca măsură a puterii și securității naționale. După anul 1945, s-a produs o schimbare dramatică în percepția politicilor de control al populației: specialiștii nu le-au mai considerat a fi sursa securității, ci a bunăstării. În anii Războiului Rece, securitatea a fost definită în termeni militari, oglindind astfel principalele preocupări ale celor două blocuri opozante. În perioada imediat următoare, a fost lărgită sfera de cuprindere a conceptului, fiind incluse și dimensiuni non-militare: politic, economic, social, ecologic.

Definițiile prezentate nu fac altceva decât să evidențieze câteva dintre caracteristicile securității, însă nici una dintre ele nu pare a fi completă. De vreme ce diferitele curente și școli de gândire sugerează definiții diverse ale securității naționale și internaționale, dezacordurile și dezbaterile aprinse sunt inerente, fiecare parte considerând că teoria proprie este cea mai bună. În continuare, vom face o scurtă trecere în revistă a principalelor curente de gândire care s-au aplecat, de-a lungul timpului, asupra studiului securității.

Pozitivismul promovează studiile strategice și studiile de securitate, descrise de către criticii curentului drept abordări obiective, care nu pun probleme, ale ontologiei și

⁸ Waever, Ole, *Securitatea ca act de vorbire: analiza politică a unui cuvânt*, 1989, apud Buzan, Barry, *op. cit.*, 2000.

epistemologiei securității. Specialiștii fac totuși distincția între abordarea tradiționalistă în studiile de securitate, cu o viziune centrată pe stat și pe dimensiunea militară, și abordarea vastă a securității, ce dorește să lărgescă agenda de securitate prin analiza problemelor militare și non-militare.

Constructivismul se bazează pe credința că lumea este produsul interacțiunii sociale, ce poate fi măsurată și analizată cu mijloace științifice specifice. Această formă de constructivism social folosește, în studiul securității, ontologia subiectivă și epistemologia obiectivă, cu alte cuvinte afirmă că lumea este construită social și poate fi măsurată și analizată.

Postmodernismul este caracterizat de o mare diversitate a studiilor de securitate. Metodologia aferentă acestui curent de gândire este construită în jurul credinței că lumea este produsul interacțiunii noastre sociale și nu poate fi măsurată și analizată cu ușurință din cauza naturii contestate a cunoașterii (ontologie și epistemologie subiective). Rezultatele studiilor postmoderniste ridică multe întrebări referitoare la rolul pozitivismului în studiul securității, din mai multe puncte de vedere: metodologic, istoriografic, epistemologic, ontologic și normativ. Adepții postmodernismului împărtășesc preocupările constructiviștilor referitoare la ambiguitatea ontologiei pozitivistice în studiile de securitate. Analiztii postmoderniști nu pregetă să reconsidere critic atât poststructuralismul (Simon Dalby, Jef Huyysmans), cât și postmodernismul reprezentat de Michael Dillon și David Campbell.

Între toate aceste curente de gândire se remarcă Școala de la Copenhaga, ai cărei reprezentanți - Barry Buzan, Ole Waever și Jaap de Wilde - sunt adepții lărgirii sferei de definire a securității. Răspunzând acuzațiilor aduse de tradiționaliști, care afirmau că acest nou model este incoerent, reprezentanții Școlii oferă o metodă operațională constructivistă, ce presupune, pe de o parte, încorporarea principiilor tradiționaliste, iar, pe de altă parte, eliminarea frontierei

artificiale dintre securitate și economie și propunerea unor noi modalități de studiu a interrelaționării domeniilor vieții sociale. Securitatea este definită în funcție de perceperea amenințării la adresa existenței unui obiect de referință ce este puternic valorizat. Acesta face parte dintr-o mulțime vastă, ce poate include: actori non-statali, principii abstracte și chiar natura, în sine. De asemenea, sursa amenințării poate fi identificată în statele agresive, tendințele sociale negative sau în diversitatea culturală. În consecință, în concepția Școlii de la Copenhaga, amenințările se pot manifesta într-o varietate de contexte politice sau domenii ale vieții: politic, economic, militar, cultural, demografic, ecologic etc. În opinia specialiștilor danezi, studiile de securitate ar trebui să fie centrate pe identificarea, localizarea și evaluarea celor mai importante măsuri de „securizare” inițiate de actorii principali ai vieții sociale. Ei ilustrează acest cadru de analiză prin aplicarea sa atât în domeniul militar, cât și în cele non-militare ale securității, iar rezultatul constă într-o „hartă” a problemelor contemporane ale securității, fiecare fiind identificată în funcție de patru variabile: caracteristica spațială (local, regional, global), localizarea sectorială (militar, politic, economic, cultural, ecologic), identitatea principalului actor (state, actori societali, organizații internaționale) și natura obiectului de referință (state, națiuni, principii, mediul înconjurător).

În prezent, dintre preocupările în domeniul studiului securității se remarcă cea a lui James N. Rosenau, care realizează o interesantă corelație între teoria complexității, a haosului, și conceptul de securitate⁹. Teoria complexității reprezintă o modalitate de investigare a dinamicii sistemelor nonlineare, ce nu este complementară metodelor lineare destinate măsurării unei lumi neregulate (de exemplu,

⁹ Rosenau, James N., *Many Damn Things Simultaneously: Complexity Theory and World Affairs*, Conference on Complexity, Global Politics, and National Security, RAND Corporation, 1996.

statistica). Sisteme nonlineare au următoarele caracteristici:

- intrările (inputs) și ieșirile (outputs) nu sunt proporționale;
- întregul nu este egal, din punct de vedere cantitativ, cu suma părților sale și, din punct de vedere calitativ, nu este identificabil prin caracteristicile elementelor componente;
- înlănțuirea cauză – efect nu este evidentă;
- fenomenele din acest mediu nu sunt previzibile, dar, în interiorul granițelor proprii, se auto-organizează.

Alvin M. Saperstein scria, în studiul „*Complexitate, haos și politica de securitate națională: metafore sau instrumente?*”¹⁰, că interacțiunile dintre statele-națiuni, inclusiv războiul, sunt similare interacțiunilor dintre particule, ce sunt studiate de fizică. Din această perspectivă, el analizează succint cele două războaie mondiale. În Europa premergătoare Primului Război Mondial, asasinarea a doi oameni, în Balcani, a fost de ajuns pentru a declanșa un carnagiu, care a implicat un întreg continent, a dus la pierderi uriașe de vieți omenești, a modificat națiuni și guverne. În Europa de după cel de-al Doilea Război Mondial, uciderea a sute, chiar mii, de oameni, tot în Balcani, nu a influențat restul lumii la același nivel, consideră autorul. În primul caz, o schimbare redusă a parametrilor sistemului a condus la transformarea majoră a acestuia (dacă sistemul ar fi fost unul matematic sau fizic, ar fi putut fi aplicată definiția haosului). În cel de-al doilea caz, perturbațiile s-au diminuat, pe măsură ce s-au disipat în sistem (indicator al existenței unui sistem matematic sau fizic stabil).

În același timp, James Rosenau studiază evoluția mediului internațional de securitate, înainte și după Războiul Rece, prin prisma aceleiași teorii a complexității¹¹. Principala concluzie este că, după Războiul Rece, se naște o nouă epocă, o epocă a

¹⁰ Saperstein, Alvin M., *Complexity, Chaos, and National Security Policy: Metaphors or Tools?*, Conference on Complexity, Global Politics, and National Security, RAND Corporation, 1996.

¹¹ Rosenau, James N., *op. cit.*, 1996.

multiplelor contradicții: sistemul internațional este mai puțin dominant, dar mai puternic; statele se transformă, dar nu dispar; suveranitatea statului este erodată, dar puternic valorizată; granițele nu permit trecerea intrușilor, dar sunt caracterizate de un grad crescut de porozitate etc. Din analiza acestor contradicții rezultă o serie de interogații complexe: Cum poate fi evaluată o lume caracterizată de ambiguitate? Cum poate fi studiat un spațiu politic aflat într-o continuă transformare, în care, simultan, unele dimensiuni se erodează, iar altele se întăresc? Cum pot fi reconceptualizate politicile de securitate națională, astfel încât să includă noțiuni diferite, precum identitate, afiliație și teritorialitate? Rosenau afirmă că limpezimea unor asemenea întrebări, dar și incertitudinea pe care o generează, întăresc convingerea că suntem adânc implicați într-un proces de transformare epocală, proces susținut de o nouă viziune asupra lumii și, implicit, asupra mediului de securitate. În miezul acestei viziuni se află convingerea că ordinea care caracterizează familiile, comunitățile, țările și sistemul global, se bazează pe contradicții, ambiguități și incertitudini.

Cu toate că această abordare a studiului securității este deosebit de interesantă, până în prezent, nu a fost făcută publică o metodologie clară de analiză. Într-adevăr, lumea este caracterizată de contradicții și incertitudini, însă scopul paradigmatelor lineare existente nu este unul radical reduționist, ci doar de a simplifica complexitatea pentru a o înțelege.

1.2. Organizații internaționale: evoluția conceptului de securitate

Dincolo de toate aceste curente de gândire, securitatea rămâne, totuși, o problemă esențială a existenței societății umane, iar definirea sa este subiectul cel mai important și în documentele oficiale ale unor organizații internaționale. De exemplu, Organizația Națiunilor Unite, în Carta Națiunilor

Unite¹², afirmă:

„Capitolul I, art. 2: Toți membrii trebuie să își rezolve disputele internaționale prin mijloace pașnice, într-o manieră în care pacea, securitatea și justiția internaționale nu sunt puse în pericol.

Toți membrii trebuie să se abțină, în relațiile lor internaționale, de la amenințarea cu forța sau folosirea forței împotriva integrității teritoriale sau independenței politice a oricărui stat sau în orice altă manieră care contravine scopurilor ONU.

Nimic din prezenta Cartă nu trebuie să autorizeze ONU să intervină în probleme ce țin în esență de jurisdicția internă a oricărui stat, nici nu trebuie să inițieze asemenea pretenții de acord întemeiate pe prezenta Cartă; acest principiu nu trebuie să prejudicieze aplicarea măsurilor de impunere din Capitolul VII.”

„Capitolul VII, art. 51: Nimic din conținutul acestei Carte nu trebuie să prejudicieze dreptul inalienabil la autoapărarea individuală sau colectivă în condițiile în care un atac armat are loc împotriva unuia dintre membrii ONU, până când Consiliul de Securitate ia măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. [...]”

Ultimii ani sunt marcați de dorința ONU de a reanaliza și reformula conceptul de securitate. În acest sens, Secretarul General a organizat, în 2003, un panel format din 16 specialiști din diverse țări, a cărui principală sarcină a fost de a formula și recomanda măsuri clare și eficiente pentru acțiunile colective, pe baza unei analize riguroase a viitoarelor amenințări la adresa păcii și securității¹³. Este evident că evoluția mediului de securitate la începutul secolului XXI a evidențiat un anumit grad de diviziune între membrii ONU în ceea ce privește

¹² *Carta Națiunilor Unite*, <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>.

¹³ Secretarul General al ONU, *Letter to the President of the UN General Assembly*, 4 nov. 2003, <http://www.un.org>.

principiile fundamentale ale păcii și securității internaționale: prevenirea proliferării armelor de distrugere în masă, combaterea terorismului internațional, criteriile pentru folosirea forței și rolul Consiliului de Securitate, conceptul de „război preventiv”, rolul și statutul ONU într-o lume cu o singură superputere etc. Mai mult, dezbaterile au vizat și definiția securității: unii specialiști avertizează asupra pericolului de lărgire excesivă a ariei de definiție a conceptului, în timp ce alții subliniază că securitatea, în ultimă instanță, are ca obiecte de referință indivizii umani și problemele ce le afectează viața cotidiană. În acest context, experții ONU optează pentru o definiție a securității ce include două categorii de riscuri, pericole și amenințări la adresa sa:

- de tip „*hard*”, precum terorismul internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele intra și inter-statale etc.;

- de tip „*soft*”: sărăcia extremă, incultura, șomajul, bolile contagioase, degradarea mediului, extremismul religios, violarea drepturilor omului etc.

Nici această definiție nu întrunește consensul specialiștilor, principalul dezacord vizând importanța ce trebuie dată fiecărui tip de risc, pericol, amenințare. Totuși, ONU a decis ca acestor două categorii să li se acorde prioritate egală.

Dorința ONU de a reforma atât principiile de bază, cât și propria structură organizațională, derivă din schimbarea radicală a sistemului relațiilor internaționale, ceea ce a „zguduit” însăși fundația securității colective și a subminat încrederea în răspunsurile colective la problemele și provocările comune. Același proces de transformare a mediului de securitate a influențat și evoluția celorlalte organizații internaționale de securitate.

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, încă de la înființare, prin *Tratatul Nord-Atlantic*¹⁴, definește conceptul de

¹⁴ *Manualul NATO*, Biroul de Informații și Presă al NATO, Bruxelles, 2001.

securitate astfel:

„Art. 2: Părțile vor contribui la dezvoltarea continuă a relațiilor internaționale de pace și prietenie prin consolidarea instituțiilor libere, prin facilitarea unei mai bune înțelegeri a principiilor pe baza cărora sunt fondate aceste instituții și prin promovarea condițiilor de asigurare a stabilității și bunăstării. Ele vor căuta să elimine conflictele din politicile lor economice internaționale și vor încuraja colaborarea economică bilaterală sau multilaterală.”

„Art. 3: Pentru a îndeplini mai eficient obiectivele acestui Tratat, Părțile, separat sau împreună, prin intermediul auto-ajutorării și al sprijinului reciproc continue, își vor menține și își vor dezvolta capacitatea individuală și cea colectivă de rezistență în fața unui atac armat. Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor și, în consecință, sunt de acord ca, dacă are loc asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la auto-apărare individuală sau colectivă recunoscut prin Articolul 51 din Carta Națiunilor Unite, va sprijini Partea sau Părțile atacate prin efectuarea imediată, individual sau de comun acord cu celelalte Părți, a oricărei acțiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forței armate, pentru restabilirea și menținerea securității zonei nord-atlantice. Orice astfel de atac armat și toate măsurile adoptate ca rezultat al acestuia vor trebui raportate imediat Consiliului de Securitate. Aceste măsuri vor înceta după ce Consiliul de Securitate va adopta măsurile necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale.”

„Art. 8: Fiecare Parte declară că nici una din obligațiile internaționale, aflate în vigoare la un moment dat între ea și oricare din celelalte Părți sau un al treilea stat, nu este în contradicție cu prevederile prezentului Tratat și se angajează să nu își asume nici o obligație internațională aflată în conflict

cu acest Tratat.”

Începutul de secol XXI a determinat NATO să reevalueze definiția securității. Apărarea colectivă rămâne principala misiune a Alianței¹⁵, însă riscurile, pericolele și amenințările cu care se confruntă NATO s-au schimbat substanțial, vorbindu-se, în prezent, despre: cooperare cu alte organizații de securitate, extindere, întărire a legăturilor transatlantice, gestionare a crizelor, misiuni non-Articol 5, lupta împotriva terorismului, întărirea securității și stabilității în diverse regiuni ale lumii, specializare de rol etc. În acest context, NATO subliniază indivizibilitatea securității internaționale: evoluția unei regiuni afectează evoluția altora, iar vechiul concept de securitate (capacitatea de apărare a teritoriului) este insuficient pentru a ilustra complexitatea lumii. Sfera de definire a conceptului de securitate al NATO a fost actualizată în cadrul lucrărilor Summit-ului de la Istanbul (iunie 2004), fiind subliniate următoarele obiective ale organizației: apărarea colectivă; aplicarea principiului indivizibilității securității aliate; crearea unui „pod multilateral” peste Atlantic; și contracararea amenințărilor la adresa teritoriului aliaților, oricare ar fi sursa acestora¹⁶. În concluzie, considerând că provocările la adresa securității sunt globale, NATO optează pentru *cooperare globală*, ca unic răspuns eficient.

Unul dintre cei mai importanți parteneri ai NATO este, în prezent, Uniunea Europeană. În ultimul deceniu, UE s-a confruntat cu necesitatea de a completa, printr-o strategie de securitate proprie, obiectivele *Tratatului de la Maastricht*¹⁷. Astfel, la sfârșitul anului 2003, a fost lansată *Strategia de*

¹⁵ Heads of State and Government, *The Istanbul Declaration. Our Security in a New Era*, North Atlantic Council, Istanbul, 28 iunie 2004, <http://www.nato.int>.

¹⁶ Heads of State and Government, *The Istanbul Declaration. Our Security in a New Era*, The Meeting of The North Atlantic Council in Istanbul on 28 June 2004.

¹⁷ Obiectivele Tratatului de la Maastricht sunt: stabilirea unei piețe comune, a unei uniuni monetare și a unei politici comune; promovarea dezvoltării armonioase, echilibrate și durabile a activităților economice în ansamblul Comunității.

Securitate Europeană, document ce are ca punct de pornire premisa ce afirmă că răspunsul la riscurile, pericolele și amenințările la adresa securității europene trebuie adaptat fiecărui tip al acestora, aplicându-se o strategie multifacetată și o abordare comprehensivă. Strategia Solana, așa cum mai este denumit acest document, identifică unele amenințări, dar și vulnerabilități, pe care, însă, le enumeră, fără a le explica. Acestea derivă din dezvoltările politice, economice, demografice, ecologice, științifice și tehnologice și nu sunt neapărat exploatate împotriva unei țări sau actor internațional anume. Astfel, Strategia identifică drept vulnerabilități: încălzirea globală și dependența energetică a Europei, dar și elemente ce pot fi categorisite mai degrabă riscuri și pericole (sărăcia, foametea, eșecul creșterii economice etc.). În ceea ce privește amenințările, acestea sunt prezentate mult mai clar: terorismul internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă, statele eșuate, crima organizată, atitudinea ostilă față de expatriații europeni, atacurile împotriva principalelor linii de comunicații, atacurile împotriva forțelor europene de menținere și/sau reconstrucție a păcii etc.

Dezbateră asupra ordinii importanței acestor elemente este valabilă și în cazul Uniunii Europene. Unele vulnerabilități și amenințări pot afecta întregul sistem internațional, însă, altele vizează doar nivelurile zonal și regional. O altă problemă nerezolvată este aceea a riscurilor și provocărilor ce pot deveni amenințări. Cu toate că nediferențierea poate duce la o abordare strategică complet diferită, documentul nu face delimitări conceptuale evidente. Strategia își definește clar principalele obiective: lupta împotriva terorismului, a proliferării armelor de distrugere în masă, crimei organizate, conflictelor violente și instabilității din vecinătatea Uniunii; combaterea sărăciei extreme, foametei și bolilor endemice; crearea unui „cerc de bună guvernare” în perimetrul Mediteranei și al frontierelor estice (din Orientul Mijlociu până

în Caucaz, prin Balcanii Vestici)¹⁸. Concepția europeană asupra securității este subliniată și de *Declarația Comună pentru Integrarea Apărării Europene* (2004)¹⁹, ce subliniază rolul cooperării și consensului în realizarea și conservarea securității (realizarea consensului asupra rolurilor și responsabilităților din cadrul structurilor NATO și UE și a unor planuri comune de dezvoltare a capacităților necesare implementării Forței de Răspuns a NATO și a grupărilor de luptă interarme ale UE).

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, la nivel regional, își propune să joace un rol din ce în ce mai important în noua arhitectură europeană, prin realizarea următoarelor obiective: prevenirea conflictelor și gestionarea crizelor; controlul armamentelor și dezarmarea; sporirea încrederii și a securității; cooperarea în plan economic, cultural, umanitar și ecologic; conceptualizarea unui nou model de securitate în zona sa de responsabilitate²⁰. Concepția de securitate a OSCE este prezentată în *Carta pentru Securitate Europeană*²¹:

„8. Fiecare stat participant are drept egal la securitate. Reafirmăm dreptul inalienabil al fiecărui stat participant și al tuturor statelor participante la libertatea de alegere a propriilor aranjamente de securitate, incluzând tratatele de alianță, așa cum sunt emise. De asemenea, fiecare stat are dreptul la neutralitate. Fiecare stat participant va respecta drepturile tuturor celorlalte în aceste privințe. Ele nu își vor întări securitatea în detrimentul securității altor state. [...]

9. Ne vom construi relațiile în conformitate cu conceptul de

¹⁸ *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*, Bruxelles, 2004.

¹⁹ Initiative for a Renewed Transatlantic Partnership, *Joint Declaration on European Defense Integration*, August 19, 2004.

²⁰ vezi Actul Final de la Helsinki și Declarația de la Lisabona.

²¹ *Carta pentru Securitate Europeană*, <http://www.osce.org/docs/english/1990-19997summits/istachart99e.htm>.

securitate comună și comprehensivă, ghidat de parteneriat egal, solidaritate și transparență. Securitatea fiecărui stat participant este inseparabil legată de securitatea celorlalte state. Ne vom adresa dimensiunilor umană, economică, politică și militară ale securității ca la un întreg.”

Toate aceste exemple oglindesc un construct alternativ de securitate. Întrucât intervenția militară a statelor-națiune puternice nu mai este suficientă sau necesară pentru menținerea păcii și stabilității, s-a considerat că este nevoie de o rețea de aranjamente regionale de securitate colectivă. Atât ONU, cât și NATO, UE și OSCE sunt instituții partizane unui astfel de tip de securitate. Securitatea colectivă are la bază premisa conform căreia amenințările pot apare din interior, nu neapărat din exterior, iar evitarea pericolului este cel puțin la fel de critică precum răspunsul la amenințări cu capacitățile proprii²². Aranjamentele de securitate colectivă includ, nu exclud, sursele potențiale de pace, stabilitate și bunăstare a participanților. Statele cu forțele lor armate și alianțele pentru apărare comună pot coexista cu variantele de securitate colectivă. Opiniile majorității sunt centrate pe ideea că investirea în mecanisme colective non-statale de restabilire și menținere a securității va crea parteneri puternici pentru state și alianțe, în această perioadă de căutare pentru securitatea post-hegemonică.

1.3. Omul – subiectul securității naționale și internaționale

Așa cum am arătat anterior, paradigma *securității naționale* își are rădăcinile în ideea conform căreia statul este principalul actor al relațiilor internaționale. Modificarea paradigmatică s-a produs în anii '80-'90, conceptul de *securitate națională* devenind subiectul noilor dezbateri între tradiționaliști, pe de o parte, și pozitiviști, constructiviști și postmoderniști, pe de altă

²² Nelson, Daniel L., *Great Powers and World Peace*, în Klare, Michael T. și Thomas, Daniel C. (ed.), „World Security. Challenges for a New Century”, St. Martin's Press, New York, f.a.

parte.

Problema ce decurge din aceste dezbateri se referă la necesitatea distincției dintre securitatea națională și cea internațională. În opinia noastră, avem de-a face cu o falsă problemă, deoarece ***securitatea, la orice nivel, are ca subiect omul, care transcende toate granițele.*** În acest caz, ceea ce ar trebui să fie subliniat în studiile de securitate este tocmai securitatea individului sau, așa cum o denumesc unii specialiști²³, *securitatea umană*. Aceasta include o serie de drepturi și libertăți prevăzute și în Declarația Universală a Drepturilor Omului: drepturile individuale (dreptul la viață; recunoașterea în fața legii; protecția față de formele crude sau degradante de pedeapsă; protecția față de discriminarea rasială, etnică, sexuală sau religioasă etc.), drepturile legale (accesul la mijloacele legale de prevenire a violării drepturilor fundamentale; protecția față de arestul arbitrar, detenție sau exil etc.), libertățile civile (libertatea de gândire, conștiință și religie etc.), drepturile de subzistență (dreptul la hrană și la standardele fundamentale de sănătate și bunăstare etc.), drepturile economice (dreptul la muncă, odihnă și recreere; securitatea socială etc.) și drepturile politice (dreptul de a lua parte la alegeri și de a participa la guvernare etc.). Mai mult, în funcție de natura drepturilor și libertăților, pot fi sistematizate și tipurile de amenințări la adresa securității umane: individuale (violență fizică, crimă, accidente etc.), comunitare (opresiune, dezintegrare, discriminare etc.), politice (represiune, tortură, violarea drepturilor fundamentale etc.), economice (sărăcie, foamete, lipsa condițiilor de locuire și de viață, în general etc.),

²³ Vezi Weissberg, Matthew, *Conceptualizing Human Security*, în "Swords and Ploughshares. A Journal of International Affairs" – online version <http://www.american.edu>, Spring 2003, Volume XIII, No. 1, pp. 3-11 și Hampson, Fen Olsen, *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Ontario, Oxford University Press, 2002, <http://www.oup.com>.

sanitare (boli, condiții insalubre de trai etc.) și ecologice (degradarea mediului, poluare, dezastre naturale etc.).

Cel mai important aspect al securității umane este reprezentat de *calitatea vieții*, ce este un concept evaluativ și reprezintă rezultanta raportării condițiilor de viață și a activității, care compun viața umană, la necesitățile, valorile și aspirațiile umane²⁴. Se observă că acest concept se referă atât la condițiile obiective în care se constituie viața umană, cât și la modul subiectiv în care fiecare individ își evaluează propria sa viață. Cei mai importanți indicatori și indici sociali și sociologici prin care se măsoară condițiile obiective sunt:

- indicatori și indici sociali și sociologici ai locuirii: stocul de locuințe (numărul de locuințe ce revin la mia de locuitori, numărul de camere ce revin la mia de locuitori, suprafața medie locuibilă ce revine unei persoane etc.), dezvoltarea sectorului de locuințe (implicarea sectorului public în construcția de locuințe, cheltuielile cu infrastructura ce revin unei persoane în decurs de un an în mediul urban etc.), condițiile de locuit (rata populației urbane, rata populației care trăiește în zonele afectate de poluare, mortalitatea cauzată de poluarea mediului, rata locuințelor cu instalații de apă potabilă etc.)²⁵;

- indicatori și indici sociali și sociologici ai sărăciei: pragul sărăciei, minimul de subzistență, rata sărăciei, prăpastia sărăciei, indicele Sen (procentul din venitul total al populației care ar trebui transferat săracilor, astfel încât veniturile acestora să fie aduse la nivelul pragului de sărăcie), indicele Fishlow (exprimă prăpastia sărăciei, ca procent din veniturile celor non-săraci, în ideea eliminării sărăciei prin transferuri directe de venituri de la aceștia), coeficientul Gini (măsură a inegalității

²⁴ Zamfir, Cătălin, *Calitatea vieții*, în „Dicționar de sociologie”, coord.: Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu, Ed. Babel, București, 1998, pp. 79-80.

²⁵ xxx, *Indicatori sociali și sociologici*, în Cătălin Zamfir și Lazăr Vlăsceanu (coord.), op. cit., 1998, pp. 699-738.

veniturilor) etc.²⁶;

- indicatori ai stării de sănătate: rata de morbiditate, morbiditatea pe contingente, accesul la serviciile de sănătate, asigurarea populației cu medici, asigurarea populației cu farmaciști, indicatorul de asigurare cu resurse umane etc.²⁷;

- indicatorii libertății și dezvoltării umane: indicatorul libertății umane, indicatorul dezvoltării umane²⁸;

- indicatori de caracterizare a sistemului de învățământ: rata de școlarizare, eficiența internă a sistemului de învățământ, calitatea serviciilor educaționale și utilizarea resurselor etc.²⁹.

În ceea ce privește condițiile subiective ale calității vieții, indicatorii clasici sunt: indicatorii calității percepute a vieții, indicatorii de satisfacție cu viața, indicatorul de fericire, indicatorul de alienare etc.³⁰. Un rol deosebit de important, din punct de vedere metodologic, îl va avea aici teoria reprezentării sociale a securității pe care o vom propune în capitolul următor.

Neasigurarea realizării drepturilor și libertăților de bază ale omului și, în special, calitatea scăzută a vieții influențează negativ realizarea securității la toate nivelurile și domeniile sale. Așa cum reiese din studiile de specialitate³¹, securitatea umană nu este un joc cu sumă zero, ci, din contra, componentele sale sunt interdependente.

Cu alte cuvinte, sistemele de securitate națională, zonală, regională sau globală nu se pot construi în medii în care individul nu se simte protejat. Ignorând această realitate, sistemele nu numai că devin ineficiente, dar, mai devreme ori

²⁶ ibidem

²⁷ ibidem

²⁸ ibidem

²⁹ ibidem

³⁰ ibidem

³¹ Thomas, Caroline, *Global Governance, Development and Human Security*, Sterling, VA: Pluto Press, 2000, p. 6 apud Weissberg, Matthew, *op. cit.*, 2003, p. 5

mai târziu, se prăbușesc sub greutatea propriilor contraste. Dacă un individ este amenințat, atunci atât securitatea grupului din care face parte, cât și a altor comunități relaționate este amenințată. Dacă toate grupurile societale doresc să realizeze și să conserve starea de securitate, atunci ele trebuie să pornească de la asigurarea securității individuale, pe baza principiului conexiunii intrinseci a umanității.

Așadar, în opinia noastră, *analiza de securitate ar trebui să pornească de la securitatea oamenilor, nu a statelor sau a grupărilor de state, întrucât individul uman este baza tuturor formelor de organizare socială.*

CAPITOLUL 2

PROPUNERE PENTRU VIITOR: O NOUĂ ABORDARE A STUDIILOR DE SECURITATE - REPREZENTAREA SOCIALĂ A SECURITĂȚII

Structura realității sociale este complexă și invizibilă. Aceasta nu înseamnă că teoria complexității, enunțată mai sus, este singura prin care putem înțelege realitatea. Lumea în care trăim are caracteristici atât intrinseci, cât și dependente de observator. Obiectele din jurul nostru există independent de atitudinea pe care o avem vis-à-vis de ele, însă descrierea lor este pur subiectivă. Astfel, considerăm că teoria reprezentărilor sociale poate fi folosită cu succes într-o multitudine de domenii de cercetare, fie teoretice, fie empirice. ***În condițiile în care suntem de acord că acțiunile umane capătă înțeles pentru noi doar dacă suntem conștienți de faptul că toate sensurile sunt construite prin definiții rezultate din experiența perceptivă a individului uman, atunci putem aplica teoria reprezentărilor sociale și în analiza de securitate.*** În consecință, oamenii răspund nu doar la aspectele obiective ale unei situații, ci și la cele subiective. Odată ce aceste înțelesuri au fost atribuite, comportamentul este determinat de sensul asociat. Aceste idei le putem ilustra și prin teorema lui Thomas, care scria că „*Dacă un individ definește o situație ca fiind reală, aceasta devine reală prin consecințele sale*”. Într-adevăr, în opinia noastră, ***dincolo de latura obiectivă, riscurile, pericolele și amenințările la adresa securității naționale, zonale, regionale și globale sunt, în mare măsură, definite subiectiv.*** Vom demonstra această afirmație pornind de la cadrul teoretic ce explicitează reprezentările sociale.

2.1. Reprezentările sociale – cadru teoretic

Cea mai uzitată definiție a reprezentărilor sociale este cea propusă de Serge Moscovici în cuvântul de deschidere al

lucrării „Sănătate și boală. O analiză de psihologie socială” (C. Herzlich, 1973)³²: *reprezentările sociale constituie un sistem de valori, idei și practici cu o funcție dublă: în primul rând, stabilește o ordine, ce le permite indivizilor să se orienteze în lumea materială și socială și să o stăpânească; în al doilea rând, permite desfășurarea comunicării între membrii unei comunități, prin furnizarea unui cod al schimbului social și a unui cod pentru numirea și clasificarea diverselor aspecte ale lumii și ale istoriei individuale și de grup.* Rezultă că reprezentările sociale sunt, pe de o parte, produse ale valorilor, ideilor și practicilor folosite de indivizi în timp ce încearcă să înțeleagă mediul natural și social în care își desfășoară existența, și, pe de altă parte, ele sunt producătoare de asemenea valori, idei și practici. Mai mult, se poate afirma că reprezentările au două roluri³³:

i. *Convenționalizează obiectele, persoanele și evenimentele cu care individul uman intră în contact, conferindu-le o formă precisă, localizându-le într-o categorie dată și impunându-le, gradual, ca un anumit tip de model împărtășit de un anumit grup uman.*

ii. *Sunt prescriptive, impunându-se oamenilor cu o forță căreia aceștia nu îi pot rezista.* Moscovici afirmă că această forță reprezintă o combinație între o structură prezentă chiar înainte ca noi să începem să gândim și o tradiție care decretează ce ar trebui să gândim. Reprezentările sunt interiorizate de oameni, dar nu sunt gândite, ci re-gândite, recitate și reprezentate.

³² Apud Manfred Max Bergman, *Social Representations as the Mother of All Behavioral Predispositions? The Relations between Social Representations, Attitudes, and Values*, în “Papers on Social Representations”, vol. 7 (1-2), 1998, pp. 77-83.

³³ Moscovici, Serge, *Fenomenul reprezentărilor sociale*, în „Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale”, coord.: Adrian Neculau, Ed. Polirom, Iași, 1997, pp. 15-75.

Teoriile clasice despre reprezentările sociale subliniază faptul că acest fenomen se aplică atât reprezentărilor imagistice, cât și celor conceptuale și variantelor intermediare. În psihologie, reprezentarea este un produs de mediere între concept și percepție, cu proprietăți mixte. Percepția este cea oglindire în conștiința omului a obiectelor și fenomenelor care acționează direct asupra receptorilor³⁴. În percepție se desfășoară ordonarea și unificarea diferitelor senzații în imagini integrale ale obiectelor și fenomenelor respective, asigurând orientarea nemijlocită a omului în lumea înconjurătoare. Percepția socială nu se reduce la simpla observare a faptului social brut, ci este solidară cu o interpretare și constituie un întreg demers de conceptualizare care numește și descifrează scenariul evenimentelor. Serge Moscovici³⁵ evidențiază două fațete ale reprezentării colective – una figurală, alta semantic-noțională –, având de-a face cu o îmbinare sui-generis între concept și icon sau schemă figurativă:

$$\text{Reprezentare socială} = \frac{\text{Figură}}{\text{Semnificație}}$$

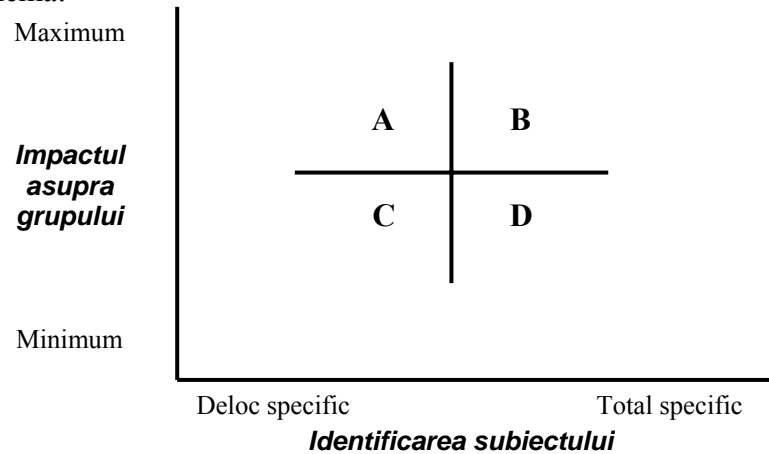
În lucrarea *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*³⁶ se vorbește despre reprezentări sociale, în sensul că sunt produse, generate în mod colectiv, fiind împărtășite prin difuziune, propagandă și schimburi interpersonale de către un grup mai larg.

³⁴ Mare, V., *Senzațiile și percepțiile*, în „Introducere în psihologia contemporană”, coord.: I. Radu, Ed. Sincron, Cluj, 1991, pp. 70-92.

³⁵ Apud Betea, Lavinia, *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 52.

³⁶ Betea, Lavinia, *op. cit.*, 2001.

O explicație mult mai clară a procesului de transformare a reprezentărilor sociale, ce poate fi aplicată și conceptului de securitate, o oferă Michel-Louis Rouquette³⁷ în următoarea schemă:

În funcție de impactul asupra grupului și de identitatea subiectului, același eveniment se poate situa în clase diferite. Conform schemei, evenimentele ce apar la clasele A și D au efecte medii asupra reprezentărilor, în timp ce evenimentele de la clasa B au efecte majore, iar cele de la clasa C rămân fără consecințe. Așadar, evenimentul va fi caracterizat ca fiind istoric sau va fi neglijat după valoarea referențială pe care o are pentru grup, depinzând de două condiții:

i. gradul de implicare a subiectului

După cum arată Neculau³⁸ în teoria reprezentărilor sociale, dacă evenimentul modifică masiv circumstanțele externe (sociale, economice, politice, de mediu), el schimbă condițiile existenței subiectului, astfel încât practicile obișnuite și

³⁷ Neculau, Adrian, *Reprezentările sociale - dezvoltări actuale*, în Neculau, Adrian (coord.), „Psihologie socială. Aspecte contemporane”, Ed. Polirom, Iași, 1996, pp. 34-52.

³⁸ Idem.

întreaga conduită sunt schimbate, fiind inventate unele noi. Acestea se instalează cu atât mai durabil, cu cât frecvența lor de producere este mai mare. De asemenea, se activează noi scheme cognitive, care, cu vremea, se stabilizează. „Practicile noi îmbogățesc schemele vechi; acestea se dovedesc mai operaționale, importanța celor vechi scade progresiv, iar câmpul reprezentational se modifică și se reorganizează”³⁹. În consecință, transformarea reprezentării sociale este continuă, fără rupturi.

ii. consecința evenimentului (este sau nu reversibil)

Perceperea de către populație a unei situații ca fiind ireversibilă determină, și în alte grupuri, reorganizarea cognitivă a reprezentărilor sociale. Actorii sociali care opun rezistență dispar sau sunt puternic balizați, iar numărul celor care se adaptează devine din ce în ce mai mare (cazul războiului în Irak, de la stadiul de propunere la cel al desfășurării sale).

Conform lui Moscovici, reprezentările sociale se formează în două modalități:

- i. atașându-le unui sistem de valori, noțiuni și practici ce dau individului mijloacele de orientare în imediatul material și social;
- ii. propunându-le membrilor unei comunități titlul de mediator pentru schimburile lor și coduri pentru a denumi clasa într-o manieră clară.

Astfel, ca modalități de reflectare, de proiecție în mintea noastră a unor fenomene sau evenimente externe, reprezentările sociale nu rămân o simplă dublură a lumii obiective, un epifenomen, ci se răsfrâng neîncetat în percepție, în organizarea cognitivă a mediului, și în comportamentul oamenilor, dobândind o valoare funcțională⁴⁰. În raporturile cu

³⁹ Idem, p. 45.

⁴⁰ Apud Betea, Lavinia, *op. cit.*, 2001, pp. 54-55.

securitatea, reprezentările sociale pot fi, aşadar, definite ca imagini mentale ale realităţii sociale.

2.2. Propunere pentru un nou cadru de analiză – reprezentarea socială a securităţii

Teoria lui Bourdieu⁴¹, referitoare la divizarea lumii sociale, poate fi aplicată şi în cazul securităţii. **Includerea unui aspect, a unei probleme în agenda de securitate reprezintă produsul unui proces de clasificare, al cărui scop este de a oferi o definiţie legitimă pentru acel aspect, acea problemă.** Dacă are succes, strategia de influenţare creează sensuri şi consensuri asupra problemei-ţintă. În acest sens, introducerea unui aspect în cadrul sferei securităţii se realizează prin transformarea unei definiţii ştiinţifice pertinente a entităţii (produsă de elite), într-o definiţie împărtăşită social, prin intermediul construcţiei reprezentării sociale. Definiţia ştiinţifică a securităţii nu este întotdeauna modelată de politicieni, aşa cum ar reieşi din studiile tradiţionaliste de securitate. Dimpotrivă, politicienii fac referinţă adesea la surse-expert, mai ales la literatura de specialitate şi la istorie, şi preferă să joace rolul de mediatori în acest proces de transformare a cunoaşterii ştiinţifice în cunoaştere comună. Conform lui Bourdieu şi translatând în domeniul securităţii, tranziţia de la definiţia ştiinţifică la cea socială a acestui concept este relativă: succesul definiţiilor împărtăşite social, ce se referă la o realitate colectivă, poate depinde de capacitatea lor de a influenţa realitatea pe care o definesc. În mod similar, Henry Tajfel remarca faptul că stereotipurile naţionale (categorie în care, în opinia autorului, poate fi introdus şi conceptul de securitate) au „puterea magică” a unei profeţii care se autoîndeplineşte⁴².

⁴¹ Apud Betea, Lavinia, *op. cit.*, 2001, p. 58.

⁴² Tajfel, Henry, *Aspects of National and Ethnic Loyalty*, în “Social Science Information”, nr. 9/1970, pp. 119-144.

Pentru a demonstra afirmațiile de mai sus, vom realiza o analiză secundară de date, pe baza unui sondaj de opinie publică referitor la percepțiile europenilor și americanilor asupra relațiilor internaționale⁴³. Astfel, vom arăta cum reprezentările sociale, vis-à-vis de anumite aspecte, procese și fenomene ale vieții sociale, se formează în funcție de contextul istoric și cum influențează, la rândul lor, alcătuirea agendelor de securitate. Vom vedea cum, în prezent, cele mai importante probleme din sfera securității, aflate în actualitate, sunt: procesul de integrare euro-atlantică, rolurile în lume ale Statelor Unite ale Americii și Uniunii Europene, globalizarea și lupta împotriva terorismului.

De exemplu, reprezentarea socială a importanței amenințărilor la adresa intereselor vitale ale americanilor și europenilor este diferită (vezi Anexa, Tabelul nr. 1):

⁴³ The Chicago Council on Foreign Relations and The German Marshall Fund of the United States, *Worldviews 2002. Survey of American and European Attitudes and Public Opinion on Foreign Policy*, 2002. Metodologia de cercetare pe baza căreia a fost realizat acest sondaj a inclus folosirea tehnicii interviului structurat prin telefon și a celui semistrukturat față-în-față. Toate interviurile au fost desfășurate între 1 iunie și 6 iulie 2002, în Europa (șase țări: Marea Britanie, Franța, Germania, Polonia, Italia și Olanda) și între 1 iunie și 30 iunie 2002, în Statele Unite ale Americii, pe eșantioane reprezentative la nivel național, cu o marjă de eroare de 2-4%.

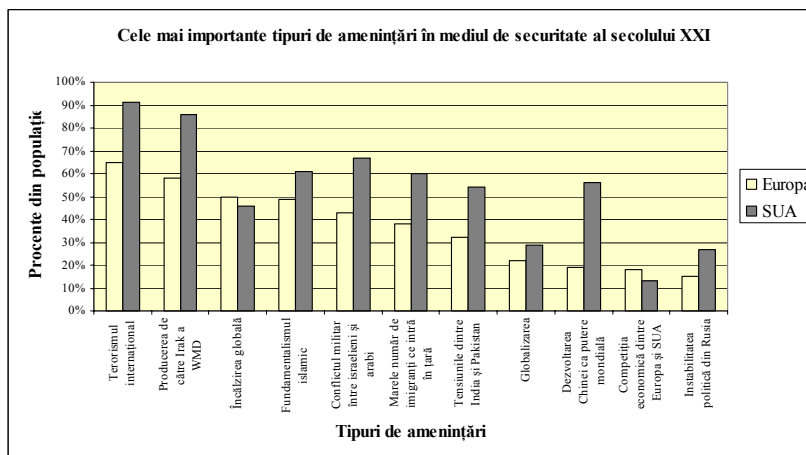

Figura nr. 1

Deși pe primele două locuri se află aceleași amenințări (65% dintre europeni și 91% dintre americani se simt amenințați de terorismul internațional, iar 58% dintre europeni și 86% dintre americani - de producerea de către Irak a armamentului de distrugere în masă), europenii se simt amenințați mai puternic de fundamentalismul islamic (49%), în timp ce americanii plasează pe locul al treilea conflictul militar între israelieni și arabi (67%). Numărul mare de imigranți ce intră în țară este reprezentat de americani ca un pericol mai mare decât îl percep europenii (60%, respectiv 38%), iar tensiunile dintre India și Pakistan, dezvoltarea Chinei ca putere mondială și instabilitatea politică a Rusiei sunt, de asemenea, mult mai periculoase în viziunea americană decât în cea europeană. Explicația acestor diferențe se află în istoria și ideologia dominantă ale Europei, pe de o parte, și Statelor Unite ale Americii, pe de altă parte. În timp ce memoria colectivă a americanilor reține în continuare aspecte precum competiția ruso-americană, războaiele din Vietnam și Golf și supremația americană în lume, simțindu-se puternic amenințați de tot ceea ce înseamnă conflict militar și luptă pentru putere, europenii sunt mult mai circumspecți vis-à-vis de problemele

de mediu și cele economice. Terorismul internațional este văzut de către europeni și, în mai mare proporție, de către americani ca fiind o amenințare mult mai importantă decât celelalte, dată fiind schimbarea majoră intervenită în mediul internațional de securitate odată cu anul 2001.

Un caz aparte este constituit de globalizare. Dacă indivizii consideră că globalizarea reprezintă una dintre cele mai importante amenințări la adresa securității internaționale, atunci aceasta va deveni o astfel de amenințare, iar comportamentul vis-à-vis de acest fenomen va fi construit în consecință. 22% dintre europeni și 29% dintre americani includ globalizarea pe lista celor mai importante tipuri de amenințări la adresa mediului de securitate al secolului XXI (Anexa, Tabelul nr. 1). Adâncind analiza, observăm că, în ciuda cifrelor anterioare, europenii sunt cei care valorizează negativ acest fenomen și nu americanii.

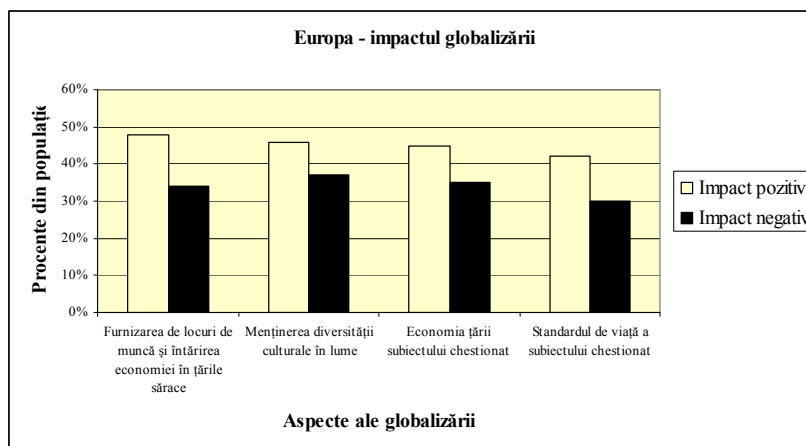

Figura nr. 2

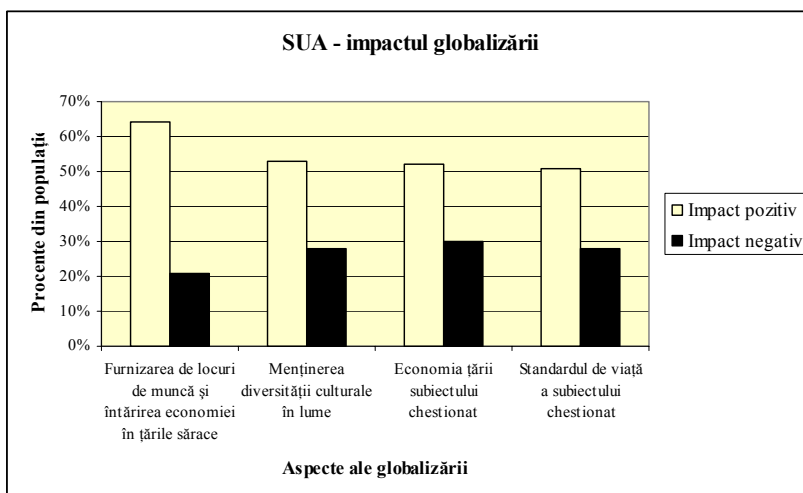

Figura nr. 3

Astfel, după operaționalizarea conceptului (Anexa, Tabelul nr. 2), reiese că atât europenii, cât și americanii consideră că globalizarea va avea cel mai puternic impact asupra furnizării locurilor de muncă și asupra întăririi economiei țărilor sărace, însă 34% dintre cetățenii Europei afirmă că acest impact va fi negativ, în timp ce 64% dintre cei ai Americii îl valorizează pozitiv. Americanii sunt la fel de optimiști și în privința menținerii, prin globalizare, a diversității culturale a lumii - 53%, spre deosebire de europeni - 46%. Impactul globalizării asupra standardului de viață al subiectului chestionat și asupra economiei țării acestuia este văzut ca fiind negativ de un număr aproape egal de europeni și americani: 30%, respectiv 28% pentru primul item și 35%, respectiv 30% pentru cel de-al doilea. În schimb, 52% dintre americani și doar 45% dintre europeni consideră că globalizarea are un impact pozitiv asupra economiei țării lor. Este evident că aceste diferențe au drept cauză reprezentarea de ansamblu a globalizării, fiind de actualitate ideea conform căreia SUA constituie „locomotiva” globalizării în lume.

În cazul principalei amenințări la adresa securității, terorismul internațional, europenii sunt mai puțin doritori să utilizeze, ca mijloace pentru combatere acestuia, forța militară, în comparație cu americanii: 69% dintre europeni și 84% dintre americani sunt în favoarea folosirii trupelor terestre în atacuri asupra taberelor de instrucție și a altor facilități ale teroriștilor, iar 63% dintre cetățenii Europei și 87% dintre cei ai SUA consideră necesare loviturile aeriene împotriva acelorași facilități (Anexa, Tabelul nr. 3). Nu este surprinzător că 91% dintre europeni opinează că cea mai bună măsură de combatere a terorismului este acordarea de sprijin pentru dezvoltarea economiei țărilor sărace, în timp ce membrii societății lovite direct de terorism optează pentru măsuri drastice, de natură militară. Mai mult, aceste cifre reflectă și dezbaterile ce se desfășoară, în prezent, între UE și NATO referitoare la alocarea de către europenii a unor fonduri reduse apărării, în favoarea economiei și democrației.

În acest context, reprezentarea socială a statutului propriu diferă: în timp ce europenii doresc statutul de superputere, americanii se arată ambivalenți față de o asemenea dezvoltare (Anexa, Tabelul nr. 4). Europeanii apar ca fiind dornici de ocuparea unei poziții mult mai importante în sistemul mondial, astfel încât reprezentarea statutului este puternic influențată, din nou, de istorie, de rolul jucat de aceștia în lume. Fiind întrebați dacă SUA ar trebui să rămână singura superputere sau UE ar trebui să devină un lider militar și economic, 65% dintre europeni au optat pentru ultima variantă de răspuns. Francezii și italienii sprijină cel mai mult această idee (91%, respectiv 76%), în timp ce germanii sunt cei mai reținuți. Atitudinea americanilor (menținerea SUA ca singură superputere) este justificată și de răspunsurile la întrebarea referitoare la interesele acestora în anumite zone ale lumii. Reprezentarea intereselor vitale ale SUA vis-à-vis de aliați și prieteni s-a schimbat, în ultimii ani, în favoarea acestora din urmă, așa cum

reiese din cifrele prezentate în tabelele 5 și 6 ale Anexei. Corelând răspunsurile la ultimele două întrebări, se observă că reprezentarea socială a intereselor vitale ale SUA în Rusia, Israel, Marea Britanie, Canada, Germania și Franța s-a schimbat într-o perioadă de patru ani, aceste interese fiind mult mai puternic valorizate pozitiv în anul 2002. La fel s-a întâmplat și cu atitudinea față de acești parteneri, deși variază de la aproape neutră (Rusia, Israel și Franța) la foarte bună (Marea Britanie și Canada). În schimb, țările care au legătură cu lupta împotriva terorismului sunt văzute ca fiind din ce în ce mai importante din punct de vedere al intereselor americane în zonă, dar atitudinea favorabilă lor este în scădere, cu mult sub limita neutralității. Modificarea circumstanțelor externe, concretizată în atacuri teroriste și producția de arme de distrugere în masă, a determinat schimbarea reprezentării sociale a statelor implicate în aceste dezvoltări; în consecință, importanța acordată Afghanistanului a crescut de la 45% la 73%, în timp ce variabila atitudinală a luat o valoare mult mai mică (29°, pe o scală termometrică de la 0° la 100°, unde 50° reprezintă neutralitatea). Similar este cazul Pakistanului, ce este apreciat de 76% ca fiind de interes vital pentru SUA, dar atitudinea vis-à-vis de această țară este „în răcire” (de la 42° la 31°).

Puterea și influența sunt reprezentate și în funcție de alte două variabile: puterea militară și puterea economică (Anexa, Tabelul nr. 7).

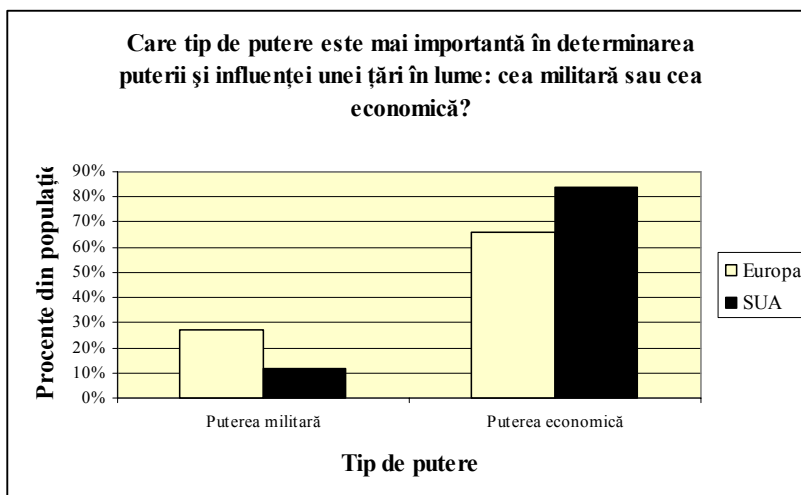

Figura nr. 4

În ciuda opiniei generale, conform căreia SUA se bazează pe puterea militară, 66% dintre americani afirmă că cea economică determină puterea și influența unei țări în lume. Europeanii sunt și ei de acord cu această afirmație, chiar într-un procent mai mare (84%), iar răspunsurile în fiecare dintre cele șase țări studiate sunt similare: de la 80% în Germania la 89% în Franța și Olanda.

Reprezentarea socială a amenințărilor la adresa securității nu s-a modificat în mod esențial de la sfârșitul Războiului Rece, europeanii și americanii menținându-și percepții similare, deși pericolul materializat în existența blocului comunist a dispărut. Societatea, atât la nivel național, cât și la nivel internațional, conștientizează existența și a altor tipuri de amenințări, în afara celor presupuse de definirea securității în termeni de integritate teritorială și interese naționale. Securitatea este redefinită astfel încât să includă și celelalte dimensiuni ale vieții sociale: economică, politică, culturală etc.

CONCLUZII

1. Lumea se află acum într-un nou mileniu, în care noile riscuri și amenințări la adresa securității au determinat-o să reconsidere valorile general umane ce leagă între ele statele și națiunile.

2. După amenințarea blocului sovietic, lumea occidentală, și nu numai, își reprezintă principalele riscuri, pericole și amenințări la adresa securității naționale și internaționale în funcție de schimbările majore ale mediului de securitate: accentuarea terorismului internațional, proliferarea armelor de distrugere în masă și decăderea statelor.

3. Varietatea teoriilor aplicate în studiul securității nu împietăzesc cu nimic analiza, ci, dimpotrivă, evidențiază deosebită complexitate a conceptului.

4. Schimbarea socială a antrenat schimbarea reprezentării sociale a securității, conceptul acționând pe mai multe dimensiuni: militară, politică, economică, socială și de mediu.

5. Starea de securitate a indivizilor constituie punctul de pornire al oricărui studiu din acest domeniu, indiferent de nivelul analizat (național, zonal, regional sau global), întrucât omul reprezintă elementul esențial al oricărei forme de organizare socială, iar gradul de realizare a securității acestuia se reflectă în securitatea grupului din care face parte.

6. În studiul securității este necesar să se ia în considerare contextul local, social, cultural și istoric al obiectului de referință al analizei.

7. Formarea reprezentării sociale a securității este dependentă atât de procesele sociale la scară mare (interacțiunile între membrii grupurilor și dintre aceștia și instituții precum mass-media), cât și de mecanismele psihologice de bază (conectarea unui element nefamiliar la unul familiar, prin ancorare, și transformarea unui concept într-o imagine, prin obiectificare).

8. Reprezentarea socială a securității permite comunicarea indivizilor pe această temă prin furnizarea unui cod pentru schimbul social, pentru identificarea și clasificarea variatelor aspecte ambigue ale lumii lor și ale istoriei individuale și de grup. Toate aceste elemente vor fi transpuse în definiții ale conceptului, atât la nivelul cunoașterii comune, cât și al celei științifice, dar și în politicile menite contracarării vulnerabilităților, riscurilor, pericolelor și amenințărilor la adresa securității individuale, naționale, regionale, zonale și globale.

9. În opinia noastră, teoria reprezentărilor sociale oferă o explicație completă a procesului de evoluție a conceptului de securitate, introducând în analiză și factori de natură umană, istorică și culturală. O teorie pertinentă și operațională referitoare la **reprezentarea socială a securității** va putea fi formulată prin aprofundarea studiului în această direcție.

ANEXĂ

Tabel nr. 1: *Care considerați a fi cele mai importante tipuri de amenințări în mediul de securitate al secolului XXI?*

TIPUL DE AMENINȚARE	EUROPA	SUA
Terorismul internațional	65%	91%
Producerea de către Irak a WMD	58%	86%
Încălzirea globală	50%	46%
Fundamentalismul islamic	49%	61%
Conflictul militar între israelieni și arabi	43%	67%
Marele număr de imigranți care intră în țară	38%	60%
Tensiunile dintre India și Pakistan	32%	54%
Globalizarea	22%	29%
Dezvoltarea Chinei ca putere mondială	19%	56%
Concurența economică americană în Europa, respectiv europeană în SUA	18%	13%
Instabilitatea politică din Rusia	15%	27%

Tabel nr. 2: *Ce fel de impact are globalizarea asupra următoarelor probleme?*

ASPECTE ALE GLOBALIZĂRII	EUROPA		SUA	
	Pozitiv	Negativ	Pozitiv	Negativ
Furnizarea de locuri de muncă și întărirea economiei în țările sărace	48%	34%	64%	21%
Menținerea diversității culturale în lume	46%	37%	53%	28%
Economia țării subiectului chestionat	45%	35%	52%	30%
Standardul de viață al subiectului chestionat	42%	30%	51%	28%

Tabel nr. 3: Care considerați a fi cele mai dezirabile măsuri în combaterea terorismului?

MĂSURI PENTRU COMBATERICA TERORISMULUI	EUROPA (% în favoare)	SUA (% în favoare)
Sprrijinul pentru țările sărace în vederea dezvoltării economiei acestora	91%	78%
Trupele terestre care să atace taberele de instrucție și alte facilități ale teroriștilor	69%	84%
Loviturile aeriene împotriva taberelor de instrucție și a altor facilități ale teroriștilor	68%	87%
Restricționarea imigrației în țările proprii	63%	77%
Asasinarea liderilor teroriști	51%	66%

Tabel nr. 4: Cu care dintre următoarele două afirmații sunteți de acord?

	Marea Britanie	Franța	Germania	Olanda
SUA ar trebui să rămână singura superputere	20%	3%	22%	11%
Europa ar trebui să devină o superputere	56%	91%	48%	59%

<i>continuare tabel</i>	Italia	Polonia	Europa	SUA
SUA ar trebui să rămână singura superputere	7%	12%	14%	52%
Europa ar trebui să devină o superputere	76%	63%	65%	33%

Tabel nr. 5: SUA au un interes vital în următoarele țări

	1998	2002
Aliați și parteneri		
Rusia	77%	81%
Israel	69%	79%
Marea Britanie	66%	78%
Canada	69%	76%
Germania	60%	68%
Franța	37%	53%

Țări relevante pentru lupta împotriva terorismului		
Arabia Saudită	77%	83%
Pakistan	-	76%
Iran	61%	75%
Afghanistan	45%	73%

Tabel nr. 6: SUA au o atitudine favorabilă față de următoarea țară (scală termometrică de la 0° la 100°, unde 50° reprezintă neutralitatea)

	1998	2002
Aliați și parteneri		
Rusia	49°	55°
Israel	55°	55°
Marea Britanie	69°	76°
Canada	72°	77°
Germania	56°	61°
Franța	55°	55°
Țări relevante pentru lupta împotriva terorismului		
Arabia Saudită	46°	33°
Pakistan	42°	31°
Iran	28°	28°
Afghanistan	-	29°

Tabel nr. 7: Care tip de putere este mai importantă în determinarea puterii și influenței unei țări în lume: cea militară sau cea economică?

	SUA	EUROPA
Puterea militară	27%	12%
Puterea economică	66%	84%
Nu știu/Nu răspund	7%	4%

Sursa: Worldviews 2002. Survey of American and European Attitudes and Public Opinion on Foreign Policy